

'הדור קבלוה בימי אחשורוש' במשנת מהר"ל

הגמרא במסכת שבת מבארת, שהכתוב במגילה 'קימו וקבלו היהודים עליהם על זרעם'¹ רומז לקבלת תורה שנייה, שהיתה בימי אחשורוש, בה קבלו ישראל על עצמם את התורה מרצון. בזה תוקן ה"פגם" שבקבלת התורה הראשונה, במעמד הר סיני, שבה כפה הקב"ה את התורה על ישראל.

"ייתצבו בתחתית ההר" — אמר רב אבדימי בר חמא בר חסא: מלמד שכפה הקב"ה עליהם את ההר כגיגית, ואמר להם: אם אתם מקבלים את התורה — מוטב; ואם לאו — שם תהא קבורתכם. אמר רב אחא בר יעקב: מכאן מודעא רבה לאורייתא. אמר רבא: אף על פי כן, הדור קבלוה בימי אחשורוש, דכתיב "קימו וקבלו היהודים" — קימו מה שקבלו כבר.² את הצורך בקבלה שנייה זו ואת התיקון שתקנה, מפרש מהר"ל מתוך כל סדר התקשרותם של ישראל לתורה, סדר שבו שלשה שלבים: הקדמת נעשה לנשמע, כפית הר כגיגית והקבלה בימי אחשורוש. סדר זה בא מתוך הצורך לשתי השלמות בין ניגודים, כמו שיתבאר.

כבר דנו ראשונים³ בשאלה, מה צורך יש בכפית הר כגיגית לאחר שבני ישראל כבר הקדימו נעשה לנשמע. למהר"ל שתי תשובות עיקריות לשאלה הזאת.⁴ האחת מדברת על הערך ה"חינוכי" של הכפיה, ואילו השנייה מדברת על הערך העקרוני שלה.

ערכה החנוכי של הכפיה

הקב"ה כפה על עם ישראל את ההר כגיגית, כדי שידעו, לאחר שקבלו את התורה מרצונם, שבכל אופן, קבלת התורה אינה תלויה ברצונם הטוב, וגם אלמלא רצתם חיובים היו לקבלה. הידיעה הזאת חשובה לעם ישראל: אם יקימו ישראל את התורה מתוך המחשבה שהתורה ניתנה להם רק מפני שחפצו בה, עלול לקרות שברור מן הדורות יאמרו בני ישראל, שמכיון שקבלו את התורה מרצונם, יכולים

1. אסתר ט 27.

2. שבת פח ע"א.

3. שבת שם תורה כפה, ורבינו בחיי שמות יט 20.

4. שני אלה הם הסבריו העיקריים, החוזרים במקומות רבים. אבל הוא מביא גם הסברים נוספים. עיין תפארת ישראל פרק טו ופרק לב, בחרושי אגרות ד ע"ז ד"ה ומה (נעמד כ במהדורו ח"יל הוניג, וכן כל ציוני העמדים להלן), ודרשות מהר"ל בהקדמה לדרוש על התורה.

הם ברצונם גם להפסיק להיות מחויבים כלפיה, ולעזוב את עבודת ה'.⁵ לכן כפה עליהם ההר כגיגית, שלא יאמרו ישראל כי יהיה חס ושלום בטול לקבלת התורה, כי מרצונם קבלו ישראל, ואפשר להפטר מדבר כזה, שהרי לא נעשה בהכרח, רק היה אפשר לקבל ואפשר שלא לקבל. ולכן כפה עליהם ההר כגיגית לומר שהם מוכרחים לקבל התורה. וכל דבר שהוא מוכרח ומחויב, אין כאן הסרה ובטול אחר שהוא מוכרח.⁶ טעות כזאת, שיטעה עם ישראל לחשוב שיכול הוא להתנתק מחיוב התורה, אכן נתעוררה בדורו של יחזקאל, ופתרונה היה חיזוק ההדגשה שהתורה מוכרחת לעם ישראל, כאמור במדרש:

"אתה מוצא, כשבקשו לפרוק עול בימי יחזקאל, כתיב, באו אנשים מזקני ישראל לדרוש את ה'. אמרו לו: בן אדם, כהן הקונה עבד, מהו שיאכל בתרומה? אמר להם: יאכל. אמרו לו: אם חוחר ומוכרו לישראל, לא יצא מרשותו? אמר להם: הן. אמרו לו: אף אנו יצאנו מרשותו, נדיה כעובדי אלילים. אמר להם יחזקאל: יזהעולה על רחכם היו לא תהיה. חי אני נאם ה' א-להים אם לא ביד חזקה ובורת נטויה ובחימה שפוכה אמלך עליכם."⁷

יסוד טענת בני דורו של יחזקאל על פי ביאור מהר"ל, טענה אותה עטפו באיצט"ל של הלכה, היתה המחשבה, שמכיון שישראל אינם מוכרחים לקיים את התורה, ואין הם אלא מתנדבים — ניתן לפרוק את העול. תשובת יחזקאל היתה הבהרה, שקיום התורה אינו דבר 'אפשרי', שקבלו ישראל מרצונם, אלא דבר 'מחויב', שניתן לישראל בעל כרחם.⁸

גם בדורות יותר מתוקנים, שלא היו רוצים לפרוק את עולה של תורה, עלולה היתה עבודתם של ישראל את ה' להיפגם, לולא נכפה עליהם ההר כגיגית, שכן אינה דומה עבודת העובד מתוך הרגשת חובה, לעבודת המתנדב. בעוד המוכרח לעבוד אינו מורה היתר לעצמו, ועובד ברצינות, עלול המתנדב לחשוב, שהיות וכל העבודה היא מרצונו, יש לו הזכות לעבוד לפי רצונו. "זולת הכפיה היו כמי שאינו מצווה ועושה, ואמרו: גדול המצווה ועושה ממי שאינו מצווה ועושה."⁸

בדרך זו מבאר מהר"ל את המדרש, האומר שלגבי התורה שבכתב הקדימו ישראל נעשה לנשמע, ולתורה שבע"פ נצרכה כפיה.⁹ התורה שבכתב, שהיא העקרונות

5. תפארת ישראל פרק לב; נצח ישראל פרק יא ד"ה ובפרק ר"ע (עמ' עא); הקדמה לאור חדש (עמ' מז); באר הגולה, באר ג' ד"ה אבל (עמ' מג).

6. תפארת ישראל שם.

7. לקונו שמשנויי חלק ר' שבט.

8. הקדמה לדרוש על חתורה ד"ה ונראה.

9. הנחומא נח פר' ג.

הכלליים,¹⁰ די בה בקבלה מרצון, אולם לתורה שבע"פ, שהיא הדרישות המעשיות הנובעות מכללי התורה שבכתב, נצרכת כפיה, שכן עשייה בהתנדבות אינה עשייה שלימה.¹¹

למעלה מזה: ההבדל בין המחויב לבין המתנדב אינו רק בכמות המעשים ובאיכותם, אלא בעיקר ביחס הנפשי. זהו ההבדל שבין העובד מאהבה לבין העובד מיראה. עבודת ה' מאהבה בלבד אינה שלימה, והיא זקוקה ליראה שתשלים אותה. במספר מקומות מסביר מהר"ל מה בין אהבת ה' ליראתו. אודהים המתקשרים זה לזה, הוא מבאר, אינם מוחקים את יחודו של כל אחד מהם, ואין אחד מהם בטל כלפי חברו. הם שומרים איש איש על אישיותו העצמית, ובונים על גבי אישיותיהם את בנין אהבתם. הירא, לעומת זאת, חש את עצמו כבטל מפני מי שמפניו הוא ירא.¹² וכך הדבר גם באהבת ה' וביראתו.

"האהבה, מצד שהיא בין שני דברים, אין בזה הקיום מן הש"י. שסוף סוף, יש לכל אחד ענין בפני עצמו ... ומי שיש בו יראת שמים, הוא מבטל צורתו לגמרי אצל הש"י, שהרי יראת ה' על פניו, וכאילו הוא אין דבר בו בעצמו, רק הכל הוא הש"י. וכאשר הוא בעצמו אין דבר רק הכל מן הש"י. הנה זה נמסר לגמרי את הש"י ... שהירא שמים הוא מבטל מציאותו לגמרי אצל הש"י, ומוסר עצמו לגמרי אל ה' יתברך."¹³

מהבדל זה, בין הירא את ה' לאוהבו, נולד צורך, שעובד ה' יוסיף לאהבתו את היראה. העובד מאהבה בלבד, עלול לשכוח את אפסותו לעומת הבורא, ולהרגיש את עצמו כבעל חשיבות. היראה מביאה את ההתבטלות כלפי ה'. במתן תורה, נתנה כפיית ההר כגיגית את היראה, ואת ההתבטלות כלפי ה'.

ערכה העקרוני של הכפיה

במקומות אחרים בדברי מהר"ל נמצא הסבר אחר לצורך בכפיה הר כגיגית. לפי הסבר זה, הכפיה אינה באה רק כדי לחנך את בני ישראל, אלא היא נחוצה גם מצד עצמה, כדי שהתורה תופיע בעולם באופן היותר שלם. הקב"ה הסתכל בתורה וברא את העולם.¹⁴ על פי באור מהר"ל, התוכן העליון שבתורה מתממש ומתגלה בעולם הבנוי על פי סדרה של תורה לפי תכניתה,

10. תפארת ישראל פרק טח. ועיין חידושי אגדות גיטין ד"ה לא (עמ' קכב).

11. אור חרש, הקדמה (עמ' מז).

12. חידושי אגדות שבת פרק שני ד"ה ררחים (עמ' ז), יבמות פרק רביעי ד"ה ועוד (עמ' קלא); נתיב יראת ה' פרק א' ד"ה ועוד תבן; נתיב יראת ה' פרק ה' ד"ה ובפרק ב"מ; תפארת ישראל פרק י ופרק לח.

13. חידושי אגדות שבת פרק שני ד"ה ואע"פ (עמ' טז).

14. בראשית רבא א' א'.

והתורה היא נשמתו של העולם ומהותו. כדי שהעולם יתקיים ולא יחזור לתוהו ובוהו, צריך הוא להיות מסודר לפי סדרו ולהתנהג בהתאם לשלמותו, ולכן מוכרחת התורה להופיע בעולם. לולא נתקבלה תורה בעולם, היה חסר בעולם הדבר המעמיד אותו ומקימו, והיה העולם חרב. וזהו שאמרו, שלולא תורה לא נתקיימו שמים וארץ, והיה העולם בטל ונעלם כלא היה.¹⁵

יזמה שדברי תורה תומכין כל העולם ... עד שיש לעולם קיום, כל זה מפני כי התורה היא סדר האדם, באיזה מעשה יהיה נוהג, ואיך יהיה נוהג, ואיך יהיה מסודר במעשיו ... וכמו שהתורה היא סדר האדם, כך התורה היא סדר של עולם, עד שהתורה היא סדר הכל ... ולכך כאשר רצה השיי לברוא את עולמו ולסדר אותו, היה מביט בתורה שהיא סדר הכל, ובורא את עולמו ... ולכך אמרו שכל מעשי בראשית היו תלויים ועומדים עד שהיו ישראל מקבלים התורה, שאז היו מקבלים בעולם התורה שהיא סדר הכל, ובה היה מתקיים הכל.¹⁶

מפיו שהתורה היא סדרו של עולם ואי אפשר לעולם בלעדיה, על כן הופעתה השלמה של התורה בעולם היא רק כשהתורה נכפית. ראשית, מפני שכשחושבים שאין התורה מוכרחת בעולם – נפגע כבוד התורה.¹⁷

יזמה שכפה עליהם ההר, שלא יאמרו ישראל אנחנו קבלנו התורה מעצמנו, ואם לא היינו רוצים לא היינו מקבלים התורה, דבר זה לא היה מעלת התורה. כי התורה, כל העולם תלי בה, ואם לא היתה התורה היה העולם חוזר לתוהו ובוהו.¹⁸

ובאופן יותר עקרוני: דבר שהוא שלמות העולם – ראוי שיופיע בהכרח ולא כאפשרי, מפני שהוא באמת הכרחי.¹⁹

יזמה כי התורה שהיא לישראל בה קיום העולם ... ואם כן, התורה היא מחויב והכרחי. ומה בכך שהם קבלו התורה והקדימו נעשה לנשמע. מכל מקום נתנה לישראל התורה כמו שהיא בעצמה. וכיון שהתורה בעצמה הכרחי, כך נתינת תורה לישראל בהכרח הגמור.²⁰

15. תפארת ישראל פרק טב; נתיב התורה פרק א'; נתיב יראת ה' פרק ו'; דרך חיים פרק ג' משנה טו, פרק ה' משנה כג; גבורות ה' פרק ע'; באר הגולה באר רביעי דיה פרק קמא דע"ז (עמ' סט) ועד.

16. נתיב התורה פרק א'.

17. אור חדש, הקדמה (עמ' מו); גור אריה על התורה, יתרו דיה שנתלש (עמ' קיט).

18. תפארת ישראל פרק לב.

19. תפארת ישראל שם וגור אריה שם.

20. אור חדש שם.

הקדמות נעשה לנשמע

כהשלמה לשני הצרכים בכפיה שהוסברו למעלה, באות שתי קבלות התורה האחרות שהזכרנו. כהשלמה לצורך החינוכי, ענין ה"מצווה ועושה" וחיוק מורא שמים, באה הקדמת נעשה לנשמע. ההכרח אמנם נחוץ בעבודת ה', אך גם לעבודה מרצון יתרונו, ואין העבודה מתוקנת אלא כשהיא ברצון ובכפיה גם יחד. ולכן, אף שהכריח הקב"ה את ישראל להתחייב לקיים את התורה, היתה התקשרותם של ישראל לתורה בצורתה היותר שלימה רק כשנצטרף לכפיה גם הגלוי מצד ישראל שרוצים הם לקבל את התורה.

"ומכל מקום, אחרי הכרח קבלת גזרת המלך, מה טוב ומה נעים ומעולה ביותר, כאשר העבד מקבל גזירה הכרחית והיא מרצונו הטוב גם כן, ועושה אותה מאהבה".²¹

על ידי שתי קבלות אלו הפכו ישראל לעובדי ה' מאהבה ומיראה יחד, ובזה הגיעו לדרך עבודת ה' המתוקנת. עבודת ה' מאהבה ועבודת ה' מיראה אינן סותרות זו את זו, אלא משלימות ומשכללות זו את זו.

"כי עיקר האהבה והיראה יש להם שורש אחד. כי צריך האדם שיהיה אוהב הש"י, ויהיה ירא מפניו. וזה שראוי אל האדם. ואין ראוי שתהיה יראה בלי אהבה ואהבה בלא יראה. אבל יש מעשה שיש בו אהבה בלבד, ויש מעשה שיש בו יראה בלבד. אבל האדם, ראוי שיהיה אהבה ויראה ביחד."²²

הדור קבלוה בימי אחשורוש

הקבלה החוזרת בימי אחשורוש באה כדי לאזן את הערך העקרוני של הכפיה שהופיעה במתן תורה.

טבעם של ישראל מתאים לתורה, והפעולות היותר טבעיות לישראל הן המצוות. בזה ניתחדו ישראל מאומות העולם. אומות העולם, אין אפיין מתאים לתכנים האלוהיים, ומעשי המצוות זרים להם. אבל בישראל, המוכנות לתורה היא טבעית, טבעם טבע אילוקי וחוקי התורה משוקעים בקרבם.

מסיבה זו לא ניתנה התורה לכל ברואי העולם בששת ימי בראשית, והמתינה עד ליצירתם של ישראל. לכן גם לא הסכימו אומות העולם לקבל את התורה, עד שבאו ישראל וקבלוה, כמסופר במדרש:²³

21. גור אריה שם.

22. דרך חיים, אבות פרק א' משנה ג.

23. תפארת ישראל פרק א' ד"ה ובפרק קמא, פרק ה' ד"ה ואני אומר, פרק ז' ד"ה אמנם ישראל, פרק יב, פרק טה ד"ה ועד.

"מצוות התורה, שחם הפעולות הא־לוקיות, מתיחסות אל ישראל לפי מעלת נפשם. הם מוכנים אל הפעולות הא־לוקיות, והם ביחד להם. אבל עכ"ם, מצד חסרונם ופחיתותם, אינם ראויים לפעולות הא־לוקיות שהם המצוות. וזהו שהיה מחזיר התורה על כל אומה ולשון, ועצם נפשם ממאן לקבל הפעולות הא־לוקיות, כי אם ישראל היו מוכנים לתורה מצד מעלת נפשם".²⁴

צורת הקבלה הראייה לדבר שהוא טבעי למקבל, היא קבלה מרצון. כאן אין צורך לכפותו על הקבלה, תל כן, ראוי היה שתתקבל התורה, הטבעית לישראל, בבחירתם של ישראל.

לו אכן היתה התורה בניגוד לטבעם של ישראל, לא היתה מתנדקת חדישת הקב"ה לקיום התורה. אי אפשר לכפות על האדם לנהוג בנגוד לטבעו, וכשעובר אדם על כפיה כזו, אי אפשר לתבעו על כך. רק היות התורה טבעית לישראל היא המצדיקה את התביעה לקיום המצוות ואת נתינת הדין על אי קיומן. כשנכפתה התורה על ישראל, נראה היה כאילו אין התורה מתאימה לטבע של ישראל, והיה מקום לומר שאי אפשר לדרוש מישראל לקיים את המצוות.

על פי מהר"ל, זאת המדעה שהיתה בנתינת התורה בכפיה. נראה היה כאילו אין התורה מתאימה לטבעם של ישראל, ואפשר היה לחשוב שהדרישה מישראל לקיים את המצוות, אינה מוצדקת. וזו "מדעה רבא לאורייתא"²⁵ מדעה — ביטול (כמו מדעה בגיטין).

פגם זה תקנה הקבלה בימי אחשורוש. משקבלו היהודים על עצמם מצוה חדשה שלא היתה כתובה בתורה ולא נגזרה עליהם מאת ה', גלו שמקבלים הם על עצמם את כל התורה כולה מרצונם. שכן, אם קבלו מרצון את התוספת לתורה, דאי שהם רוצים את התורה עצמה.²⁶

"מקרא מגלה, קבלת מצוה אחת ממצוות התורה שקבלו מעצמם. ולא היה זה מצד ההכרח כמו שהיה מתחילה, רק היה זה מרצונם, והקב"ה הסכים על דם, ובוזה היו מקבלים כל התורה מרצונם. שאם המצוה שהיא אחרונה לכל התורה, שהיא מקרא מגלה, קבלו מעצמם, כי מי חכריח אותם לדבר זה, מכל שכן שאר מצוות שהם קדמים למקרא מגילה, שכלם הם מרצון. ובוזה כאילו היה תחילה קבלה מרצון, כי הוכיח הסוף אל התחילה."²⁷

24. תפארת ישראל פרק א'.

25. תפארת ישראל פרק לב; גור אריה שם. ועיין נצח ישראל פרק יא ד"ה ובפרק ריע (עמ' עא).

26. אור חדש חקרימה, ופרק ט פ"ב כו ד"ח קימו וקבלו (עמ' רטו). תפארת ישראל שם; גור אריה שם.

נצח ישראל פרק יא.

27. תפארת ישראל שם.

בקבלה זו גילו שהתורה מתאימה לטבעם, והוּו בטול המודעה. "קבלת קריאת המגילה היא קבלת התורה ברצון. ואם לא היה זה, היה מודעה רבה לומר כי קבלת התורה בהכרח, והדברים המוכרחים אינם בעצם, ולכך אם היו עוברים התורה, יוכל לומר כי אין התורה ראוי להיות לישראל בעצם. כי הדברים המוכרחים אינם בעצם. ואחר שהתורה אינה בעצם להם, אם כן אין התורה ראוי להם מצד עצמם, ואין חידוש אם יעברו התורה."²⁸

בקבלה זו השלימו ישראל את האופן הראוי לקבלת תורה – הכרח ובחירה כאחד. ההכרח מבטא את חשיבותה של התורה בעולם, והבחירה – את התאמתה של התורה לישראל.²⁹

"אף על גב שהיו מוכרחים תחלה, כי אי אפשר זולת זה, אבל התורה גם כן מצד שישראל ראוי להם התורה מצד עצמם, הרי התורה לישראל מצד הנותן שרוצה בזה ומצד המקבל שהם ישראל."²⁸

סיכום

שני הפכים, הנראים בהסתכלות ראשונית כסותרים ונוגדים, יכולים להתגלות לאחר בירור והעמקה, לא רק כדברים שאינם מנוגדים, כי אם גם כחלקים היתרתיים יחד דבר ששלמותו היא דוקא בצרוּפם, וכשומרים זה על זה לבל יעבור כל אחד את תחמו.

בביאורו למהלך התקשרותם של ישראל לתורה, ביאר מהר"ל ששלוש קבלות התורה נצרכו כדי ליצור שני ניגודים המשלימים ומשכללים זה את זה: ראשית, להביא את ישראל לעבודת ה' מאהבה ומיראה יחד; ושנית, לקשור את ישראל לתורה בהכרח ובבחירה כאחד.